

جغرافیا و روابط انسانی، زمستان ۱۳۹۷، دوره ۱، شماره ۳

بررسی مولفه های موثر بر حضور بانوان در فضاهای شهری و تحلیل اثرات تک جنسیتی شدن فضاها (نمونه پژوهش: بوستان بانوان ملت مشهد)

میترا بیضائی^۱، غنچه غروی^۲

۱- کارشناس ارشد طراحی شهری، مدرس دانشگاه بجنورد، دانشکده هنر، گروه شهرسازی، بجنورد، ایران.

۲- کارشناسی مهندسی شهرسازی، دانشگاه بجنورد، دانشکده هنر، گروه شهرسازی، بجنورد، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۲/۰۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۱/۲۶

چکیده

نیاز به حضور در فضاهای عمومی برای همه گروه ها فارغ از جنسیت، سن، سطح درآمد، شغل و... امری ضروری است. تجربیات بشری نشان داده است که زنان از شرایط نامساعد محیط های ساخته شده بیشتر رنج می برند. حضور زنان در شهر نه تنها برای خود آن ها دارای منافع جسمانی و روانی است که جامعه را نیز در کل می توانند از نقش حمایتی خود بهره مند سازند. از طرف دیگر باید گفت که تغییر نقش زنان در خانواده از شکل سنتی خود و افزایش حضور زنان در جامعه و تبدیل از شکل درون خانگی به برون خانگی نیازمند نگرش جدید در طراحی فضاهاست. در این پژوهش ابتدا به بررسی نیازها، محدودیت ها، امکانات مورد نیاز و علایق بانوان در جهت حضور بیشتر آنان در فضاهای شهری پرداخته شد سپس با پیوند زدن این نیازها و علایق بانوان در رابطه با فضاهای شهری با مولفه های کیفی فضاهای مذکور به مولفه های کیفی فضای شهری در رابطه با حضور بانوان دست یافتیم. به دنبال گسترش محیط های صرفاً زنانه (به عنوان نمونه مورد نظر در پژوهش، پارک بانوان ملت شهر مشهد) و اثبات این فرضیه که این محیط ها به مرور زمان می تواند تأثیرات منفی در حضورپذیری بانوان در اجتماع داشته باشد به بررسی های تحلیلی (پرسش نامه و مصاحبه) پرداخته شد. تحلیل های صورت گرفته در این پژوهش مبتنی بر روش های کمی و کیفی با استفاده از نرم افزار اس پی اس اس، بوده است؛ از مهم ترین نتایج بدست آمده در این پژوهش؛ اهمیت بسیار زیاد مولفه های ایمنی و امنیت در رابطه با حضور بانوان در فضاهای شهری است که باید در پی حصول آن در تمام محیط های شهری و نه فقط فضاهای مختص بانوان بود در واقع ایجاد و گسترش فضاهای خاص زنانه در شهرهای ایران شاید به صورت موقتی راهکار مناسبی برای حضور بانوان باشد اما به مرور زمان سبب کم رنگ شدن حضور اجتماعی بانوان در فضاهای عمومی شهر خواهد شد.

واژگان کلیدی: فضاهای عمومی، بانوان، حضورپذیری اجتماعی، SPSS، بوستان بانوان پارک ملت، مشهد

مقدمه

شهر و فضاهای شهری بستر تعاملات اجتماعی است و باید دارای ویژگی‌هایی باشد که همه‌ی شهروندان امکان حضور در آن را پیدا کنند، در واقع نباید فراموش کنیم که همه‌ی استفاده‌کنندگان از فضا حق دارند از آن لذت ببرند و نیازهای اجتماعی خود را در فضاهای شهری تجربه نمایند (فرهادیان و نفتی، ۱۳۹۲: ۱) عدم توجه به نیازهای فیزیولوژیک، ایمنی و روانی مردم در طراحی و ساخت فضاها در دوران معماری مدرن، منتهی به شکل‌گیری فضاهای ناامن و جرم‌خیز برای استفاده‌کنندگان از این‌گونه فضاها گردیده است (ذوقی توتکابنی، ۱۳۹۰: ۲) زنان به عنوان نیمی از بهره‌برداران فضاهای عمومی، حق دارند همانند مردان از فضاهای عمومی شهری استفاده کنند. زنان بخش بزرگی از استفاده‌کنندگان فضای شهری هستند که در رابطه با فضای شهری نیازهای خاص خود را دارند. شناسایی نیازهای زنان در فضای شهری گامی مهم در جهت حضورپذیری این افراد در فضاهای شهری است. نادیده‌انگاشتن این نیازها می‌تواند حضور آن‌ها را در فضاهای شهری محدود کند. از طرفی باید توجه داشت که الگوهای رفتاری زنان و مردان در مکان‌ها و فضاهای شهری یکی نبوده و به همین دلیل نمی‌توان با شیوه‌ای یکسان به نیازهای آنان در هنگام کار، رفت و آمد، حمل و نقل، ورزش، تفریح و استراحت پاسخ گفت (مهدی زاده، ۱۳۸۷). نادیده‌انگاشتن این تمایزات و منظور نداشتن آن‌ها در طراحی فضاهای عمومی شهری، زنان را به سمت حضور در محدوده‌های تک جنسیتی و فضاهای ورود ممنوع آقایان و محدود کردن مشارکت آن‌ها، تنها در زمان‌های خاصی از شبانه‌روز سوق داده است (الماسی فر، ۱۳۸۹). لذا در این پژوهش که با هدف نیازسنجی حضور بانوان در فضاهای شهری و شناسایی عوامل محدودکننده این حضور انجام می‌گردد به دنبال پاسخگویی به سوالات زیر هستیم:

- اصلی‌ترین محدودیت‌ها و نیازهای بانوان در فضاهای شهری چیست؟
- کدام مولفه‌های کیفی فضای شهری در ارتباط با نیازهای بانوان در محیط نقش پررنگی ایفا می‌کنند؟
- آیا ایجاد فضاهای خاص زنانه و افزایش روزافزون آن در شهرهای ایران راهکار مناسبی برای حضور اجتماعی بانوان در فضاهای عمومی است؟

پاسخگویی به سوالات فوق می‌تواند ما در راستای طراحی و رسیدن به فضاهای عمومی مطلوب برای بانوان یاری رسانده و کمک نماید تا محصولات طراحی شهری به شکل موثری در راستای حضور پررنگ تر بانوان در محیط‌های شهری عمل نمایند. در این پژوهش که از نوع تحقیقات کاربردی می‌باشد ابتدا با استفاده از مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای مبانی نظری مرتبط با موضوع مورد نظر گردآوری شده و سپس با استفاده از پرسشنامه و مطالعات میدانی و بهره‌گیری از نرم افزار *SPSS* به تجزیه و تحلیل نمونه موردی این پژوهش یعنی پارک بانوان ملت مشهد می‌پردازیم.

مبانی نظری

فضای شهری و مفهوم جنسیت

فضای شهری، مصنوعی است سازمان یافته، آراسته و واجد نظم که به صورت بستری برای فعالیت ها و رفتارهای انسانی عمل می نماید. همچنین قسمتی از بافت شهری است که عموم مردم به آن دسترسی فیزیکی و بصری دارند. فضاهای شهری در طول تاریخ بشر همواره عرصه اجرای کارکردهای اجتماعی بوده و بسیاری از فعالیت های وابسته به عرصه خصوصی مانند خانواده نیز به عرصه عمومی و فضاهای شهری سپرده شده است. بنابراین نه تنها همراه با سیر تحول جامعه عرصه عمومی شهری به طور روزافزونی پیچیده شده و گسترش می یابند. بلکه فضاهای عمومی و شهری نیز به واسطه همین رابطه توسعه یافته اند و ما امروز با تنوعی از فضاهای عمومی و اجتماعی مواجهیم که کارکردهای اجتماعی در آن جاری است. از سوی دیگر فضای شهری به عنوان بستر مکانی کارکردهای اجتماعی در تسهیل این کارکردها نقش اساسی دارد. (پاکزاد، ۱۳۸۸: مقدمه) فضاهای شهری دارای حیطه گسترده از عملکردها از جمله برخورد اجتماعی و تبادل افکار شهروندان، وقوع حوادث و رخدادها، ایجاد تصویر ذهنی و ادراک از سیمای شهر، برقراری فعالیت ها و دادوستدها، تردد و جابجایی، وقوع هنجارهای اجتماعی، توجه به عوامل موثر بر پایداری محیط زیست بوده (رفعیان و خدایی، ۱۳۸۹: ۹۲) و نیازهایی همچون راحتی، آسودگی، حضور غیرفعال در فضا، حضور فعال در فضا و کشف را برای شهروندان مرتفع می نماید. (عباس زادگان، ۱۳۸۴: ۱۵۲)

فضاهای شهری، مکان هایی هستند که به عموم شهروندان تعلق داشته و با حضور انسان و فعالیت اوست که معنا می یابند. فضاهای شهری قدمتی دیرینه در تاریخ شهرسازی داشته و در ادوار مختلف به اشکال گوناگون در شهرها حضور یافته و سبب شکل گیری بافت شهری در پیرامون و یا بر حول محور خود گردیده اند. (کاشانی جو، ۱۳۸۹: ۹۶) همچنین باید گفت که فضای شهری جزئی از ساخت شهر هستند و مفهوم فضای شهری تنها مبین یک هویت کالبدی نیست بلکه فضایی است عملکردی، که فرصت ارتباط و تعامل شهروندان را فراهم می آورد فضاهای عمومی شهری نقش مهمی در زندگی و حیات شهروندان، ایجاد حس آرامش، سرگرمی، برقراری ارتباطات و برخوردهای اجتماعی برعهده دارد. فضاهای مطلوب شهری امکان حضور بیشتر شهروندان در فضا را فراهم می آورد و دارای ابعاد انسانی و کالبدی مطلوب است. ویژگی های مطلوب فضاهای شهری به شدت تحت تاثیر نحوه فعالیت و الگوهای رفتاری استفاده کنندگان آنها دارند. نیاز به حضور در فضا برای همه گروه ها و ایجاد امکانات حضور همه گروه های استفاده کننده فارغ از جنسیت، سن، سطح درآمد، شغل و سایر موارد امری است که ضرورت آن به اثبات رسیده است. در این میان، زنان گروه بزرگی از استفاده کنندگان فضا هستند (فرهادیان و نفتی، ۱۳۹۲، ۲). به رغم همزیستی مسالمت آمیز فضایی، مردان و زنان نه تنها به شیوه های متفاوتی از فضا استفاده می کنند بلکه تجربه آنها از فضا نیز تا حدودی متفاوت است به عنوان مثال زنان فضاهای شهری را به امن و ناامن تقسیم بندی می کنند که این امر باعث می شود که زنان در برخی از فضاهای شهری به تنهایی رفت و آمد کنند در حالیکه ترجیح می دهند که در برخی از فضاهای شهری

به همراه دیگران و یا توسط خودرو عبور کنند (استیونسون، ۱۳۸۸، ۷۵-۷۷). به دلیل تفاوت میان زن و مرد از نظر جنسی و جنسیتی، این دو گروه نیازهای متفاوتی دارند و در واقع جنسیت بیانگر نوعی رابطه است که بر مبنای این واقعیت زنان و مردان تجارب متفاوتی از زندگی دارند (خانی، ۱۳۸۵، ۲). جنسیت پدیده‌ای ثابت نیست این امر با در نظر گرفتن روند تحولات اجتماعی در زمان و مکان به سادگی دریافت می‌شود. ساختار جنسیت به عنوان جزیی سازمان یافته در درون نظام اجتماعی، در فضای کالبدی انعکاس یافته و بیان می‌شود و متقابلاً فضای ساخته شده تأثیرات خود را بر جنسیت وارد می‌سازد (هاشمی و میرغلامی، ۱۳۹۰)

دورکیم انسان را ساخته محیط و شخصیت انسانی را ناشی از عوامل اجتماعی قلمداد کرده است. زنان و مردان، زنانگی و مردانگی را از اجتماع می‌آموزند و حتی نقش‌های جنسیتی مرتبط با جنس زیستی‌شان را از راه کنش متفاوت با ساختارهای اجتماعی، همچون خانواده و مدرسه و وسایل ارتباطی یاد می‌گیرند. نهایتاً باید گفت جنسیت به عنوان مولفه پنهان در ارتباط با فضا و مکان به خصوص در ارتباط با فضای شهری مورد کم توجهی قرار گرفته است و به عبارت دیگر تبدیل به مولفه‌ای گم شده در فضا و طراحی آن شده است.

زنان و فضاهای عمومی شهری

با تعریف فضاهای عمومی شهری به عنوان ظرف رخدادهای فعالیت‌های ضروری، انتخابی و اجتماعی شهروندان و بستر تحقق حیات مدنی، منطقاً تجلی کثرت‌گرایی، وجود تعاملات اجتماعی و لزوم امکان حضور زنان در این فضاها، ضرورتی انکارناپذیر و غیرقابل اغماض در سنجش مطلوبیت آن‌ها تلقی می‌شود و متقابلاً فقدان آن، به نحوی معنادار، کاهش قابلیت عمومی بودن فضاهای شهری را موجب می‌گردد. استفاده از فضای عمومی، تجربه‌ای است که برای همه‌ی افراد یکسان نبوده و سن، جنس، طبقه اجتماعی و هویت قومی بر روی شیوه‌ی زندگی شهری و درک آن‌ها از فضای عمومی تأثیرگذار می‌باشد. از آنجا که استفاده‌ی زنان از فضای عمومی و تجربه‌ی آن‌ها، موضوع بسیاری از تحقیقات اخیر بوده است. نتایج نشان می‌دهند که زنان و مردان ادراک و استفاده‌های متفاوتی از فضاهای عمومی دارند. اگرچه فضاهای عمومی به منظور استفاده‌ی عموم مردم فارغ از جنسیت، قوم و... ایجاد می‌شوند، ولی زنان، دسترسی محدودتری نسبت به مردان به اینگونه فضاها داشته و حتی در مواردی به طور کامل از فضاهایی که عموماً برای مردان و حضور آن‌ها آزاد است، طرد می‌شوند. محدودکننده‌ای مانند خطر و ترس، از مهم‌ترین عناصر در تجربه زنان در فضای شهری بوده و استفاده‌ی آنان را محدود می‌نماید. در نتیجه، زنان به واسطه‌ی وجود چنین مشکلاتی، دسترسی خود به فضای عمومی را محدود می‌کنند در این زمینه پاول معتقد است که زنان و مردان، فضا را به طور مشترک و عام و فضای عمومی را به طور خاص و متفاوت تجربه می‌کنند. وی این امر را تا حدودی ناشی از دلایل زیر می‌داند:

ادراک و شناخت متفاوتشان از محیط که اساساً برپایه‌ی هنجارهای اجتماعی- فرهنگی درگیر با آن، استوار است و اینکه آن‌ها در معرض دیدگاه‌های متفاوتی از مشروعیت‌های اجتماعی قرار دارند بر این اساس، عمومی، معانی متعدد و متنوعی را با توجه به فعالیت‌های روزمره زنان و مردان به خود می‌گیرند.

از جانب دیگر، درحوزه‌ی عمل نیز با توجه به عدم حضور زنان در فرآیند تهیه و اجرای طرح‌های توسعه و تسلط تاریخی مردان در این حوزه، فضاهای شهرهای معاصر عمدتاً دارای جلوه‌های بارز و آشکار تک جنسیتی بوده و ضمن تأمین حضور بیشتر مردان، محدودیت‌های زیادی را برای استفاده‌ی از این فضاها بر زنان، تحمیل نموده است (حبیبی، ۱۳۹۱، ۲). به لحاظ نظری، محدودیت زنان در استفاده از فضاهای عمومی شهری، مبتنی بر فرآیند تاریخی جنسیتی شدن فضاهای عمومی و نیز جاری شدن اخلاق مراقبتی در حوزه‌ی خانگی بر زنان تحلیل می‌گردد (حبیبی و علی پور شجاعی، ۱۳۹۴، ۲۰ و ۲۱).

امروزه یکی از محورهای اصلی مورد توجه شهرسازان عدالت جنسیتی در طراحی فضاهای شهری است. لیوبت (۱۹۶۸)^۱ می‌گوید: "دیگر نمی‌توان مسأله جنسیت را در برنامه‌ریزی نادیده گرفت." کوپر مارکوس سرکبسیان^۲ (۱۹۸۶) نیز در مورد اهمیت در نظر گرفتن مسأله جنسیت در برنامه‌ریزی اشاره نموده است. در برنامه‌ریزی طراحی با توجه به عدالت جنسیتی (جی ام یو دی)^۳ محورهای اصلی مورد بررسی به قرار زیر هستند:

- تنوع و انعطاف عملکرد
- وجود انتخاب در امر انجام امور اجتماعی
- طراحی فضا برای برقراری ارتباط و تعامل اجتماعی
- آشتی دوباره بین حرفه و کار به صورت خانوادگی
- امنیت (شفافیت و اشراف بصری به فضاها- تعیین و طراحی راه‌های روز و شب، طراحی راه‌های فرار، نورپردازی کافی و احتراز از راه‌های عبور تونل مانند).
- پایداری و مسأله حفظ منابع طبیعی.
- مشارکت (مویدی، ۱۳۹۵)

محدودیت‌های زنان در استفاده از فضاهای عمومی شهری

مفاهیم نظری در حوزه‌ی مطالعات زنان، عموماً درون‌مایه خود را از ایده‌ی تفکیک حوزه‌ها به عنوان بستر تاریخی محدودیت‌های زنان در استفاده از فضای عمومی می‌گیرند. این بستر، فضاهای خصوصی، پرهیزکاری و تقوا را برای زنان، و فضاهای عمومی و فعالیت را برای مردان می‌داند. تفکیک و جداسازی توسط سرمایه‌داری و مهاجرت مردم برای زندگی در حومه‌ی شهرها تحمیل شده است. در تحلیل ماهیت جنسی فضاهای شهری، ماهیت دوگانه فضاهای عمومی و خصوصی و دوگانگی فضایی مطرح می‌شود. تقابل میان حوزه‌ی خانگی و حوزه‌ی عمومی با استناد به نخستین تقسیم کار میان انسان‌ها، دو حوزه‌ی تفکیک شده را به وجود می‌آورد که حوزه‌ی خانگی و نگهداری از کودکان در اختیار زن و حوزه‌ی عمومی در تقابل آن، به تأمین معیشت توسط مرد، اختصاص می‌یابد، استیلای مرد بر زن نیز افزایش می‌یابد (فکوهی، ۱۳۸۰، ۲۳۸).

1 Liobet 1968
2 Marcus cooper
3 GMUD

نابرابری قدرت نیز، حاصل اعمال جنسیتی شدن فضا و ایجاد محدودیت برای زنان در حوزه‌ی عمومی است. معادلات قدرت نابرابر در شیوه‌های مختلف زندگی روزانه که در فضاهای جغرافیایی و اجتماعی سازماندهی شده و درهم تنیده است، بر استفاده‌ی افراد از فضا تاثیر می‌گذارد. امری که بیشتر در شهرهای بزرگ‌تر صادق است، جایی که فضا به صراحت در اختیار رویکردی مردانه قرار داشته و فضای عمومی، به عنوان جایگاه مشروع و قانونی قدرت اجتماعی، عملاً از مرزهای مجاز برای زنان خارج می‌گردد. فضاهای شهری به طور فزاینده در حال مردانه شدن هستند، بطوریکه استفاده‌ی زنان از فضای عمومی را محدود کرده و آن‌ها را وسیعاً به حوزه‌ی خانه و خانواده می‌کشاند گرچه استفاده از فضا عموماً به صورت امری فردی و شخصی تلقی می‌شود و در چارچوب ایدئولوژی قوی از فردیت، فعالیت‌های افراد در سطح فضای عمومی ناشی از انتخاب آزادانه‌ی آن‌ها تلقی می‌گردد، ولی واقعیت این است که استفاده از فضا، محصول روابط قدرت اجتماعی است. فریدمن در تحلیل معرفت‌شناسانه‌ی برنامه‌ریزی حقوق زنان (۱۹۹۲) می‌گوید که روابط مردسالارانه باعث شده که زنان تابع و زیردست تلقی شوند، موضوعی که همچنان در قلمرو عمومی و قلمرو خصوصی تداوم دارد. بنابراین، موضوع انقیاد زنان توسط مردان، ریشه در کسب قدرت دارد. وی اضافه می‌کند «انقیاد تاریخی در میان زنان، یک فرهنگ فرمانبرداری و عدم اعتماد به نفس را بوجود آورده که آن را پذیرفته‌اند، درحالی‌که حقیقتاً این‌ها چیزی جز محصولات اجتماعی یک تسلط و غلبه مردانه نمی‌باشند» (به نقل از حبیبی، ۱۳۸۲، ۱۵۳).

ترس از خشونت و تعدی، به دلیل تحلیل بردن اعتماد به نفس تعدادی از زنان، دسترسی به فضای عمومی را برای آن‌ها محدود می‌نماید. ترسی که انعکاس ساختارهای قدرت جنسیتی در سطح کلان جامعه است. در این زمینه باندز دیدگاه زنانه دانستن خصیصه ترس را به چالش کشیده، بیان می‌دارد که محدودیت تحرک زنان در استفاده از فضا و نیز در بر ساخت هویت، به معنی تحت سلطه بودن آنان است (به نقل از ابادری، ۱۳۸۷).

گرچه نیازهای گروه‌های اجتماعی مختلف در کشورهای مختلف شباهت‌های زیادی باهم دارند، اما موانع پیش روی طراحی شهری با هم متفاوتند. برای روشن شدن مشکلات شهرسازی ایران در ارتباط با نیازهای زنان، به بیان نظریات شهرسازان زن ایرانی در این زمینه پرداخته می‌شود.

دکتر گیتی اعتماد استادیار دانشگاه شهید بهشتی در این زمینه می‌گوید: «مسئله در فضاهای شهری امروزه، به زنان مشکلات بیشتری نسبت به مردان تحمیل می‌شود، به طور مثال زنان نمی‌توانند به طور آزادانه به هر فضایی وارد بشوند و یا از هر فضایی استفاده کنند؛ چه پارک‌ها و چه مکانهای ورزشی، به خاطر برخی مسائل زنان از فضاهای عمومی ورزشی نمی‌توانند استفاده کنند و حتماً فضا باید سرپوشیده باشد، البته در برخی جاها پارک‌هایی برای استفاده اختصاصی زنان طراحی کرده‌اند، ولی این رویکرد به هیچ وجه جوابگوی نیازهای زنان نیست و منجر به ایجاد جزیره‌ای زنانه در اقیانوسی مردانه خواهد شد که نمی‌تواند پاسخ‌گوی مناسبی به نیاز به تعاملات اجتماعی در فضاهای شهری باشد».

دکتر لادن اعتضادی معمار و استاد رشته شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی می گوید: “مشکل فقط در زمینه زنان نیست، شهرهای و فضاهای شهری برای همه مشکل سازند، مثلا مسئله پیاده در شهر معضلی است که دیده نشده، یعنی ما یک مسیر راحت پیاده نداریم، چه برای زنان چه برای گروه های آسیب پذیر.” در شرایط اجتماع ما، زنان با محدودیت های گوناگونی مواجه اند که برخی از آنها را می توان به شرح زیر برشمرد:

۱. امکان اشتغال زنان بسیار محدودتر از مردان است. آنها حوزه های محدودتری برای کاریابی دارند، در حال حاضر مشاغل فنی بیشتر حوزه تخصصی مردان است، اما زنان حتی در شرایط شغلی برابر دستمزد کمتری نسبت به مردان دریافت می کنند.

۲. آنها به دلیل تفاوت در نوع برخورد با مسائل و درک عاطفی متفاوت، موضوعات اجتماعی را از دیدگاهی دیگر مورد بررسی قرار می دهند و قادرند به نوبه خود به عنوان عضوی فعال در اجتماع عمل کنند، لیکن به دلیل محدودیت های فرهنگی و اعتماد به نفس پایین تر ناشی از آن، عموما امکان مشارکت برابر برای حل مسائل اجتماعی را نمی یابند و برای ایجاد امکان مشارکت مناسب باید انرژی زیادی صرف کنند.

۳. زنان چه به دلیل مسائل فرهنگی و یا عدم احساس امنیت، ساعات محدودتری را می توانند در بیرون از خانه سپری کنند و همین خود یکی از محدودیت های جدی برای فعالیت اجتماعی و حضور آنان در فضاهای شهری است.

۴. زنان علاوه بر مسئولیت های فردی و اجتماعی خود در چهارچوب مسئولیت های خانوادگی عموما مسئولیت مراقبت از کودکان، حمایت از آنان در ورود به اجتماع و فعالیت های روزمره شان را نیز عهده دار هستند. این مسئولیت محدودیت زیادی برای فعالیت و حضور زنان در اجتماع به دنبال دارد، سرعت حرکت آنها را کند و دایره حرکتشان را کوچک می کند و از نظر زمانی نیز محدودیت های زیادی بر آنها تحمیل می کند.

۵. به علت نبود شبکه های دسترسی مناسب اعم از شبکه های حمل و نقل عمومی و پیاده راه های خوب و متناسب با نیاز زنان با توجه به فعالیت چندبعدی و روزمره آنان، تسهیلات کافی برایشان وجود ندارد. حتی در اتوبوس ها و خطوط مترو که تفکیک جنسیتی صورت گرفته است؛ گنجایش مکان در نظر گرفته شده برای زنان متناسب با حجم بهره برداران نیست و تفکیک تنها با فرض حضور اجتماعی و نیاز محدودتر زنان انجام شده است. این در حالی است که زنان در بیشتر اوقات روز برای استفاده از این شبکه ها تحت فشار شدید قرار دارند و در حالی که قسمت مردانه تنها در ساعات اوج صبح و بعد از ظهر با گنجایش کامل مورد استفاده قرار می گیرد. (فرخ سرشت، به نقل از مویدی، ۱۳۹۰)

نیازهای زنان در فضاهای عمومی شهری

الگوهای رفتاری متفاوت زنان و مردان در فضاهای شهری ناشی از نیازهای متفاوت آنها می باشد که نادیده انگاشتن این تمایزات و منظور نکردن آنها در طراحی فضاهای عمومی شهری، موجب گریز زنان از این فضاها می شود، چرا که توان جسمی و تمایزهای روحی زنان و مردان، گونه های متفاوت طراحی را طلب می کند

(الماسی فر، ۱۳۸۹). تامین نیاز انسان به دوست داشتن و در کنار جمع بودن، مستلزم وجود یک قرارگاه کالبدی است و فضاهای عمومی، بیشترین ظرفیت را در این رابطه دارند. امری که بدون پاسخگویی به نیازهای اولیه میسر نمی‌باشد. فضاهای جذاب، در درجه اول، تامین‌کننده‌ی نیازهایی مانند آسایش فیزیولوژیکی و ذهنی، استراحت، ارتباط فعال (مبتنی بر تماس مستقیم مردم با محیط و دیگران و تجربه مستقیم فضا)، ارتباط غیرفعال (امکان نظاره و مشاهده دیگران و اتفاقات و رویدادهای پیرامون)، کشف راز، خلق فضاها و منظرهای متفاوت و فعالیت‌های گوناگون با هدف تامین تنوع و... می‌باشد. باتوجه به مطالب فوق، نیازهای زنان در فضای عمومی را می‌توان بدین شرح فهرست نمود:

- **امنیت:** از نظر احساس امنیت، زنان از آسیب‌پذیرترین اقشار جامعه هستند. به طور کلی نیاز انسان به امنیت روانی و فیزیکی، از نیازهای پایه‌ای انسان در رابطه با فضا است که خود دارای ابعاد مختلفی مانند هویت‌پذیری فضا، امکان ادراک محیطی، تصور مکان و ارزش‌های زیبایی‌شناسانه و کنترل مکان می‌باشد. چرا که استفاده‌ی زنان از فضای عمومی شهری، به واسطه‌ی ادراک خطر محدود می‌شود. احساس امنیت با توجه به خصوصیات جنسی متغیر بوده و توانایی جسمی و قدرت دفاع شخصی نیز به نوعی، دریافت انسان از امنیت را تحت شعاع قرار می‌دهد (الماسی فر، انصاری، ۱۳۸۹، ۲۸).

- **فعالیت و بهره‌وری‌ها:** مردم تقاضا دارند که از شرایط محیطی و امکانات آن برای فعالیت‌های خود استفاده نمایند. فضای خالی از فعالیت نیاز به امنیت ندارد. اگر مردم در فضای اجتماعی امنیت لازم را برای فعالیت‌هایشان احساس نکنند از حضور در فضاهای اجتماعی امتناع می‌ورزند.

- **قابلیت دسترسی و ارتباطات:** یکی از مقیاس‌های ارزیابی محیط امن، قابلیت دسترسی به امکانات موجود در فضاهای شهری می‌باشد. مانند وسایل حمل و نقل، فضای مناسب پارک‌ها، فروشگاه‌ها، مکان‌های ارائه خدمات به شهروندان اعم از شهرداری‌ها، مراکز آموزش و پرورش، مکان‌های مذهبی و ...

- **راحت بودن و احساس آرامش:** احساس راحتی و آرامش فضای شهری برای شهروندان یکی دیگر از ویژگی‌های یک محیط اجتماعی موفق است. افراد ضمن آنکه راحت بودن این فضاها را مشاهده می‌کنند، تصویر ذهنی خوشایندی از آن دارند.

- **وجود روابط اجتماعی:** مردم نیاز دارند که در ارتباط اجتماعی خود با دوستان و خویشان، احساس امنیت نمایند. آنان در تعاملات اجتماعی روزمره خود نیازمند فضای مناسب می‌باشند تا بهتر بتوانند در شبکه روابط اجتماعی فعال شوند (مویدی، ۱۳۹۵).

- **فیزیک و ابعاد جسمی زنان:** منظورکردن فیزیک و ابعاد جسمی استفاده‌کنندگان، مبنای طراحی فضا تلقی می‌شود بطوریکه متناسب بودن ابعاد آن و همچنین مبلمان مناسب می‌تواند نقش مهمی در تامین آرامش ذهنی ایفا نماید. نکته‌ای که علی‌رغم ساده‌نمایاندن، تأثیری مهم در قابل یا غیر قابل استفاده کردن فضا می‌گذارد و نباید آن را نادیده گرفت (ذوقی، ۱۳۸۸، ۳).

- **نیاز به ارتباط و تعامل اجتماعی:** برقراری ارتباط، یکی از مهم‌ترین نیازهای انسان از جمله زنان به مثابه حقوق شهروندی در فضاهای شهری است. از آنجا که اغلب نیازهای فیزیکی و عاطفی انسان از طریق تعامل اجتماعی و یا کنش متقابل فرد با دیگران به عنوان سنگ بنای جامعه برآورده می‌شود، لذا نیاز به برقراری رابطه با دیگران، زمینه‌ساز حضور انسان‌ها در فضا شده و فضاهای فراهم‌کننده این ارتباطات، فضاهایی مطلوب محسوب می‌شوند (لنگ، ۱۳۸۶، ۲۵؛ مطلبی، ۱۳۸۰، ۶۱).

- **رفع نیازهای روزمره:** فضاهای عمومی، مکانی برای رفع نیازهای روزمره زندگی در شهرها محسوب می‌شوند، بنابراین تامین آن‌ها باید همواره در دستورکار گردانندگان این فضاها قرار داشته باشد.

- **گذران اوقات فراغت:** امروزه زنان خانه‌دار از اوقات فراغت بیشتری نسبت به گذشته برخوردارند که سبب شده تا علایق آن‌ها به سمت فضاهای عمومی بیشتر شود (زنجانی زاده، ۱۳۸۰، ۸۱). یکی از عملکردهای مهم فضاهای عمومی، به ویژه فضاهای باز عمومی، ایجاد مجموعه‌ای برای تفریح و گذران اوقات فراغت است. اما، اوقات فراغت زنان به طور کلی، مانند تجربه‌ی آنان از فضای عمومی، همچنان درگیر محدودیت‌هایی همچون کمبود زمان و پول، مسئولیت دوگانه خارج و داخل خانه، و یا باورهایی که زنان حق تفریح و داشتن اوقات فراغت را ندارند، می‌باشند.

راهکارهای ایجاد فضاهای شهری مناسب زنان

اکثر زنان امنیت محیط را به عنوان تاثیرگذارترین عامل در انتخاب فضای مناسب برای زندگی، تفریح، کار و ورزش و سایر فعالیت‌های اجتماعی می‌دانند و عمدتاً در محیط پارک‌ها و تفرجگاه‌ها ترجیح می‌دهند تا ضمن دیدن محیط اطراف و دیده شدن توسط سایرین، حریم مشخص خود را نیز داشته باشند. طراحی یک فضا برای بانوان تنها به استفاده از فرم، رنگ، بافت و به طور کلی توجه به زیبایی خلاصه نمی‌شود و مسئله‌ی مهم‌تر احساس تعلق، آرامش و امنیت در فضا است. از فضاهای امن به فضاهای قابل دفاع نیز یاد می‌شود که در واقع فضاهایی هستند که اشخاص بیشتر در آن فعالیت می‌کنند و احساس امنیت بیشتری از آن درک می‌شود و کمتر به فعالیت‌های مجرمانه اجازه وقوع داده می‌شود.

معیارهای شهرسازی در تامین امنیت یک فضا اختصاص به جنسیت یا سن نداشته و برای کل جامعه کاربرد خواهد داشت نظیر ملاک‌های طراحی یک فضای امن شهری، این نگرش البته به معنای تبعیض و خط‌کشی جنسیتی محسوب نمی‌شود زیرا در صورت ایجاد یک فضای امن برای بانوان متعاقب آن کودکان، سالم‌خوردگان و مردان نیز در آن احساس آرامش خواهند کرد.

راهکارهای زیر جهت ایجاد محیط مناسب و امن در جهت حضور هرچه بیشتر بانوان در محیط‌های شهری پیشنهاد می‌شود:

- بهبود سلامت و مبارزه با خشونت در جامعه از طریق طراحی محیط امن‌تر، روشن‌تر، میدان دید بهتر و مراقبت بهتر از فضاهای عمومی مثل پارکینگ‌ها.
- ایجاد پیوستگی در فضا و ارتباط مناسب بخش‌های مختلف فضاهای عمومی.

- توجه به سیرکولاسیون (رفت و آمد) فضاها و ایجاد محیط پویا.
- احیای محیط زنده و متنوع با حضور همه گروه‌های مردم.
- بهبود سیستم حمل و نقل عمومی و راه‌اندازی ناوگان ویژه بانوان.
- طراحی مسیرهای پیاده روی و دوچرخه سواری به نحوی که زنان در امنیت کامل از آن استفاده کنند.
- افزایش حوزه دید و نظارت عمومی (استفاده از پرچین‌های کوتاه، نماهای شیشه‌ای و...).
- کف‌سازی مناسب پیاده‌روها خصوصاً مناسب برای کالسکه کودکان.
- ایجاد مغازه‌ها و مراکز خرید متنوع در اطراف خیابان‌ها و معابر.
- ایجاد فضاهای ورزشی، آموزشی و فرهنگی ویژه بانوان.
- طراحی مجتمع‌های مسکونی در ارتباط با فضای سبز که باعث حضور ساکنین خصوصاً زنان محله در محیط می‌شود و تشویق آنان به مشارکت در اداره امور محله.
- ایجاد نورپردازی و تامین روشنایی معابر و فضاهای عمومی. (ژالئی و سلطانی، ۱۳۹۲)

فضای عمومی ویژه بانوان

یکی از رویکردهای جدید برای تامین رضایت و امنیت بیشتر زنان در فضاهای شهری، توسل به جداسازی زنان و مردان در فضاهای عمومی و ایجاد تسهیلات و خدمات اختصاصی برای آنان است. البته جداسازی فضاهای مردانه و زنانه از یکدیگر ریشه در جوامع سنتی گذشته دارد، اما در دنیای معاصر، اشکال جدیدتری پیدا کرده است که با انگیزه‌ها و دلایل مختلف، هم در کشورهای پیشرفته و هم در کشورهای درحال توسعه پیگیری می‌شود (مهدی زاده، ۱۳۸۷، ۱۸).

در فضاهای شهری امروزه، به زنان مشکلات بیشتری نسبت به مردان تحمیل می‌شود، به طور مثال زنان نمی‌توانند به طور آزادانه به هر فضایی وارد شده و یا از هر فضایی استفاده کنند؛ مانند پارک‌ها و مکان‌های ورزشی که غالباً به صورت سرپوشیده در اختیار زنان قرار می‌گیرند (اعتماد، ۱۳۹۱). در ایران، ایده اولیه تشکیل این پارک‌ها، ابتدا در دفتر امور زنان ریاست جمهوری مطرح شد. اما توجه ویژه به این بحث از سال و برای اولین بار، شهرداری‌ها به همراه دفتر امور زنان وزارت کشور، در ایجاد مراکز تفریحی ورزشی و رفاهی برای بهره‌برداری زنان، پیشگام شدند. مهم‌ترین اهداف ایجاد پارک بانوان از نظر شهرداری تهران به عنوان مسئول ایجاد چنین فضاهایی عبارتند از:

(معاونت اجتماعی فرهنگی شهرداری تهران، ۱۳۹۰ به نقل از <http://armon-m.ir>)

- حفظ تعادل جامعه از نظر امنیت و آرامش روانی؛
- حفظ و تحکیم بنیان خانواده؛
- پیشگیری از فحشا و فروپاشی نظم جامعه؛

- جلوگیری از نگاه ابزاری به زن و ابتدال وی؛
- تامین فضاهای ورزشی ویژه بانوان؛
- تقویت روحیه شادی و نشاط در بانوان به خصوص دختران؛
- تامین آرامش در نهاد مقدس خانواده؛
- حفظ سلامت جسمی و روحی زنان؛
- شادابی و تخلیه انرژی دختران جوان در محیطی امن همراه با آرامش.

شاخص‌های مطلوبیت فضا از دیدگاه صاحب‌نظران

دکتر کوروش گلکار برای کیفیت طراحی شهری سه مولفه عملکردی، تجربی-زیباشناختی و زیست محیطی را برای شهر در نظر می‌گیرند، مولفه عملکردی دربرگیرنده تامین حرکت و دسترسی، تماشای مردم و مراسم گوناگون و... است. مولفه تجربی-زیبایی شناختی، به دریافت‌های ادراکی، شناختی و ترجیحات محیطی افراد در مقابل فضاهای شهری سروکار دارد. و مولفه زیست محیطی شامل مقولاتی همچون تنظیم اقلیم خرد فضاهای شهری و در بعد کلان دغدغه پایداری دارد.

کوین لینچ ارتقا کیفیت زندگی شهری را در گرو هفت معیار زیر اعلان می‌دارد:

- سرزندگی: امکان بقای زیست شناختی و جامعه‌شناختی انسان در محیط شهر
- معنی (حس): نقش‌انگیزی ذهنی
- سازگاری: به منظور انطباق فرم شهری با فعالیت‌های گوناگون و مدارهای رفتاری
- دسترسی: سهولت نفوذ فیزیکی به بخش‌های مختلف بافت شهری
- کنترل و نظارت: فراهم بودن امکان انتخاب و مداخله شهروندان در امور مرتبط با مدیریت
- کارایی: کارا بودن هر یک از معیارهای فوق باتوجه به هزینه
- عدالت: پرداخته شدن هزینه معیارها از طریق سازمان یا طبقه اجتماعی که باید برای آن هزینه کنند. (گلکار، ۴۳: ۱۳۸۰)

مجموعه دیگر که توسط "یان بنتلی و همکارانش" در کتاب "محیط‌های پاسخده" ارائه شده است، شامل ۷ معیار: نفوذپذیری، گوناگونی، خوانایی، انعطاف‌پذیری، تناسبات بصری، غنای حسی و رنگ تعلق می‌باشد. "جان پانتر" و "متیو کرمونا" در کتاب "ابعاد طراحی برنامه ریزی شهری" در ۱۹۹۱ نیز بحث کیفیت را در موارد: کیفیت پایداری زیست محیطی، کیفیت منظر شهر، کیفیت دیده‌ها، کیفیت فرم شهر، کیفیت فرم ساختمان و کیفیت عرصه همگانی مطرح کرده اند.

4 yan bentley and his partners
5 john panter
6 mathio carmona

متیوکرمونا کیفیات تأثیرگذار بر محیط و فضاهای عمومی شهری را به ۶ دسته تقسیم کرده است که عبارتند از: مولفه کالبدی، مولفه ادراکی یا معنایی، مولفه اجتماعی، مولفه بصری، مولفه عملکردی و مولفه زمانی (گلکار، ۱۳۸۰: ۴۴).

تعاریف و اصولی که در مورد کیفیات محیط شهری توسط اندیشمندان طراحی شهری، مطرح شده است در بسیاری از موارد دارای مفاهیم مشترکی هستند که با عبارات مختلفی ارائه شده است. با بهره گیری از کیفیات مطرح شده از دید صاحب نظران و با توجه به ماهیت و مقیاس فضای انتخابی این پژوهش، شاخص ها و مفاهیمی که برای این پژوهش انتخاب گشته اند عبارت اند از: امنیت محیطی (شبانه و روزانه)، راحتی و آسایش و سرزندگی، زیبایی فضا، پاکیزگی محیط، مبلمان شهری مناسب، نور مناسب در ساعات تاریک.

چارچوب نظری

با استفاده از تعاریف و اصولی که در مورد کیفیات محیط شهری توسط اندیشمندان طراحی شهری، مطرح شده است، که در بسیاری از موارد دارای مفاهیم مشترکی نیز هستند و با توجه به ماهیت و مقیاس فضای انتخابی این پژوهش، شاخص ها و مفاهیمی که برای این پژوهش مبنای مطالعه قرار خواهند گرفت عبارتند از: امنیت محیطی (شبانه و روزانه)، راحتی و آسایش و سرزندگی، زیبایی فضا، پاکیزگی محیط، مبلمان شهری مناسب، نور مناسب در ساعات تاریک که در قالب جدول زیر سازماندهی شده اند. همانطور که مندرجات جدول ذیل نشان می دهد؛ ابتدا جمع بندی مولفه های کیفی فضاهای شهری از نگاه اندیشمندان مختلف پرداخته شده و سپس با تهیه لیست کاملی از نیازهای بانوان در فضاهای شهری به تدوین مولفه های کیفی فضای عمومی در ارتباط با حضور بانوان پرداخته شده است.

جدول شماره ۱: مولفه های کیفی فضای عمومی در ارتباط با حضور بانوان

مولفه های کیفی فضای عمومی	نیاز بانوان در فضای عمومی	مولفه های کیفی فضای عمومی در ارتباط با حضور بانوان
سازگاری	امنیت	امنیت
سرزندگی	استراحت	زندگی و نظارت اجتماعی همراه با تعاملات
نفوذپذیری	گذران اوقات فراغت	سرزندگی
خوانایی	ارتباط فعال و غیرفعال با فضا	سازگاری
دسترسی	رفع نیازهای روزمره	راحتی
کنترل و نظارت	مطلوبیت اجتماعی	پاکیزگی
هویت	تعاملات اجتماعی	نفوذپذیری
غناى حسی	آسایش و راحتی	زیبایی محیط
دسترسی به فرصت ها و تخیل و شادی	مورد احترام بودن	دسترسی
اصالت و معنا	زیبایی بصری	تناسبات بصری
زندگی اجتماعی و همگانی	تفریح	هویت
انعطاف پذیری		آرامش
تناسبات بصری		
زیبایی فضا		
پاکیزگی		

روش و نظام انجام تحقیق

بنا به ماهیت موضوع و اهداف پژوهش، رویکرد تحقیق از نوع استقرایی و نوع طرح تحقیق کیفی و روش تحقیق توصیفی-تحلیلی خواهد بود. به این معنی که ابتدا در بخش مبانی نظری اطلاعات مورد نیاز از طریق مطالعه کتابخانه‌ای، جستجو در پایگاه‌های اینترنتی و مقالات مرتبط گردآوری و به روش تحلیل محتوا به چارچوب نظری تبدیل گردیده و سپس اطلاعات مورد نیاز در ارتباط با نمونه موردی را از طریق پرسشنامه و مشاهده حضوری و مصاحبه بدست آورده و سپس با تحلیل کیفی (تحلیل محتوا) و تحلیل کمی (با استفاده از نرم افزارهای اکسپرت چویس^۷ و اس پی اس اس^۸) اطلاعات حاصل را مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. جامعه آماری در این پژوهش، استفاده کنندگان از پارک بانوان مشهد هستند و تعداد ۵۰ پرسش‌نامه بین افراد حاضر در پارک و به صورت اتفاقی توزیع شده است. اطلاعات مورد نیاز در ارتباط با نمونه موردی را از طریق پرسشنامه و مشاهده حضوری و مصاحبه بدست آورده؛ برای این منظور پرسش‌نامه بر اساس مولفه‌هایی که در پژوهش حاضر مد نظر ما بود که شامل مولفه دسترسی و راحتی، مولفه زیبایی محیط، تناسبات بصری، آرامش و سرزندگی، مولفه سازگاری و هویت و مولفه ایمنی و امنیت بود تدوین و گزینه‌های سوالات بر طبق طیف ۵ گانه لیکرت تنظیم گردید.

7 Expert choice

8 Spss

مقایس لیکرت یکی از رایج ترین مقیاس های اندازه گیری در تحقیقاتی است که براساس پرسش نامه انجام می شود و توسط رنسیس لیکرت ابداع شده است. در این مقیاس یا طیف محقق با توجه به موضوع تحقیق خود، تعدادی گویه را در اختیار شرکت کنندگان قرار می دهد تا براساس گویه ها و پاسخ های چندگانه، میزان گرایش خود را مشخص کنند. به این صورت که پاسخ ها به صورت چند گزینه ای و گزینه ها شامل " کاملاً مخالف، مخالف، نظری ندارم، موافق و کاملاً موافق " می باشد.

با توجه به موارد بالا طی چندین مرحله و با توجه به معیارهای مورد نظر سوالات طراحی شده و با حضور در پارک بانوان طی ساعات مختلف شبانه روز در اختیار مراجعین قرار گرفت. پس از تکمیل پرسش نامه ها توسط افراد و گردآوری اطلاعات مورد نیاز نتایجی بدست آمد که در بخش یافته های پژوهش به تفصیل به آن پرداخته شده است. تحلیل های آماری صورت گرفته در این پژوهش با استفاده از نرم افزار *SPSS* بوده؛ به این صورت که ابتدا پایایی پرسش نامه مورد نظر بررسی شد؛ سنجش روایی و پایایی پرسش نامه یکی از مراحل مهم پژوهش است به طوری که عدم روایی و عدم پایایی پرسش نامه یا هر ابزار اندازه گیری دیگری که در پژوهش ها استفاده می شود، می تواند تأثیر منفی بر نتایج کلی پژوهش داشته باشد. برای بررسی پایایی پرسش نامه از روش آلفای کرونباخ استفاده شد. که مقدار این شاخص برای سوالات پرسش نامه بیشتر از ۰,۷۵ بود، بنابراین پرسش نامه از پایایی قابل قبولی برخوردار است.

پس از اطمینان از این موضوع داده ها وارد نرم افزار *SPSS* شده و تحلیل داده ها طی سه مرحله انجام شده است: نخست داده های خام را وارد و در پوشه مورد نظر ذخیره شده سپس با انتخاب تحلیل مورد نظر نتایج به دست آمده را به عنوان برونداد تحلیل و بررسی می نماییم. یکی از مهم ترین اقدامات بعد از گردآوری و وارد کردن داده ها در نرم افزار *SPSS*؛ شمارش تعداد افرادی است که پاسخ های معینی به هر پرسش داده اند. با این کار نحوه پراکندگی یا توزیع نمونه را در طبقات مختلف هرمتغیر بررسی می کنیم. نتیجه این شمارش توزیع فراوانی است. توزیع فراوانی به طور متداول شامل فراوانی و درصد فراوانی است که عموماً برای متغیرهای اسمی یا ترتیبی به کار می رود. با گرفتن درصد فراوانی مربوط به هر سوال و رگرسیون مربوط به سوالات مهم تر نتایجی را بدست آوردیم که جزئیات آن در ادامه آورده شده است.

معرفی بوستان بانوان شهر مشهد

مشهد کلان شهر شمال شرقی ایران و مرکز استان خراسان رضوی با ۳۵۱ کیلومتر مربع مساحت، دومین شهر پهناور ایران بعد از تهران است. براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ این شهر با جمعیت تقریبی ۳ میلیون نفر، دومین شهر پرجمعیت ایران پس از تهران شناخته شده است.

پارک ملت مشهد، قدیمی ترین بوستان شهر مشهد در سال ۱۳۴۳ در زمان سلطنت محمدرضا پهلوی در مکانی که آن زمان خارج شهر بود احداث گردید اما به دلیل توسعه شهری، این بوستان اکنون در داخل شهر قرار

گرفته‌است. بوستان ملت، در غرب شهر مشهد و در حاشیه بزرگراه وکیل آباد و در ضلع شمال غربی تقاطع آزادی قرار گرفته‌است. این بوستان از بزرگترین، قدیمی‌ترین و در عین حال دیدنی‌ترین بوستانهای مشهد و همچنین کشور به شمار می‌رود. بوستان ملت به علت موقعیت جغرافیایی ویژه در سطح شهر مشهد و دسترسی مناسب از طریق وسایل نقلیه عمومی، و همین‌طور امکاناتی از قبیل مراکز فرهنگی، رفاهی، تفریحی فراوانی از جمله سالن اصلی تئاتر شهر، کتابخانه، زمین‌های بازی فراوان؛ همه روزه از ابتدای صبح تا پاسی از شب پذیرای تعداد زیادی از شهروندان از نقاط مختلف شهر باشد.

شکل شماره ۱: موقعیت پارک بانوان در پارک

بوستان بانوان پارک ملت، در داخل پارک ملت واقع شده و مخصوص بانوان است که دارای امکاناتی نظیر زمین بازی، دستگاه‌های ورزشی، آلاچیق و... بوده و در واقع به علت مکان جغرافیایی که دارد مهم‌ترین و شناخته شده‌ترین پارک بانوان در سطح شهر مشهد می‌باشد. بانوان در سنین مختلف از ابتدای صبح (که بیشتر شامل میانسالان و سالمندان برای ورزش صبحگاهی) تا شب از این پارک استفاده می‌کنند و خصوصا در هنگام عصر فضای پارک به شدت شلوغ شده و زنان و دختران در سنین مختلف را در آن مشاهده می‌کنیم. متأسفانه به دلایل اخلاقی امکان قرار دادن تصاویر از داخل پارک بانوان وجود ندارد تنها می-

توان موقعیت این بوستان را در پارک ملت مشخص کرد، که در تصویر مقابل محدوده بوستان بانوان با رنگ نارنجی مشخص شده است.

یافته‌های تحقیق

برای بررسی چگونگی و میزان پاسخگویی پارک بانوان به نیازهای زنان، مولفه‌های کیفی فضای عمومی در ارتباط با حضور بانوان که پیش از این نیز درباره آن صحبت کردیم در این پارک مورد سنجش قرار گرفت. به این صورت که تعداد ۵۰ پرسش‌نامه در سه نوبت صبح، عصر و شب بین ۵۰ نفر از حاضرین در پارک و در سنین مختلف به صورت اتفاقی پخش شد. این مولفه‌ها که شامل امنیت، زندگی و نظارت اجتماعی همراه با تعاملات، سرزندگی، سازگاری، راحتی، پاکیزگی، نفوذپذیری، زیبایی محیط، دسترسی، تناسبات بصری، هویت و آرامش بود مبنای طرح سوالات پرسش‌نامه قرار گرفتند و در ارتباط با آنها ۳۶ سوال طراحی و در قالب پرسشنامه در اختیار شهروندان قرار گرفت. علاوه بر سوالات پرسش‌نامه برای نتیجه‌گیری بهتر و دقیق‌تر نیاز به مصاحبه و مشاهده دقیق هم بود که در ادامه به نتیجه هر یک به تفصیل بیان می‌گردد.

نتایج بدست آمده از پرسش نامه

- ✓ نتایج نشان می‌دهند که حدود ۵۲٪ از پاسخ‌دهندگان عصرها، ۳۰٪ صبح و ۱۸٪ شب‌ها از پارک استفاده می‌کنند که این نشان می‌دهد افراد در هنگام بعد از ظهر تمایل بیشتری برای حضور در پارک بانوان دارند.
- ✓ ۴۲٪ افراد به صورت ماهانه، ۲۴٪ روزانه، ۱۸٪ سالانه و ۱۶٪ هفتگی از پارک استفاده می‌کنند. پس در این جامعه آماری بیشتر افراد استفاده‌شان از پارک به صورت ماهیانه است.
- ✓ با توجه به پاسخ مراجعین متوجه می‌شویم که ۸۲٪ افراد با همراه از پارک استفاده می‌کنند و فقط ۱۸٪ به صورت تکی مراجعه بیشتری به پارک دارند.
- ✓ ۴۲٪ افراد برای رفتن به پارک از حمل و نقل عمومی، ۳۴٪ از سواره شخصی استفاده می‌کنند و ۲۴٪ پیاده به پارک رفت و آمد دارند. در نتیجه موقعیت پارک برای دسترسی افراد به آن با وسایل نقلیه عمومی در وضعیت مطلوبی قرار گرفته است.
- ✓ تشخیص ورودی‌های پارک بانوان برای ۵۸٪ افراد راحت است اما ۴۲٪ در پیدا کردن ورودی‌ها با مشکل رو به رو هستند. ۴۴٪ از افراد نیز علائم استفاده شده در پارک ملت را برای دسترسی به بوستان بانوان اصلاً مناسب نمی‌دانند. این مسئله نشان‌دهنده این موضوع است که حتی تعدادی از افرادی که به این پارک رفت و آمد دارند هم در پیدا کردن ورودی دچار مشکل می‌شوند پس ورودی‌های پارک به درستی جایگذاری نشده و راهنمایی مناسبی برای پیدا کردن آن‌ها صورت نگرفته است.
- ✓ ۵۶٪ از پاسخ‌دهندگان از امنیت و نظارت اجتماعی در پارک رضایت دارند و آنرا مناسب می‌دانند و ۲۶٪ اما آنرا مناسب نمی‌دانند با این حال اکثراً از امنیت داخل پارک بانوان راضی هستند.
- ✓ دلیل ۴۲٪ افراد برای حضور در پارک آزادی در پوشش، ۳۲٪ امنیت، ۲۲٪ امکان ورزش و فعالیت جسمانی بهتر و فقط ۲٪ تجهیزات مناسب است. پس بیشتر افراد راحتی و آزادی و امنیت را برای حضور خود در پارک بانوان اولویت می‌دانند.
- ✓ ۴۴٪ از مبلمان استفاده شده در پارک بانوان راضی هستند و ۳۲٪ ناراضی که این موضوع معمولی بودن تجهیزات و مبلمان در پارک را بیان می‌کند.
- ✓ از گونه‌های گیاهی در پارک ۶۴٪ رضایت دارند و فقط ۱۶٪ ناراضی اند. پس موضوع زیبایی بصری که شاخصه مهمی از نظر بانوان است در این بوستان رعایت شده است.
- ✓ در حدود ۳۰٪ از افراد حس تعاق خاطر خیلی کمی نسبت به این پارک دارند، این موضوع بیان‌کننده آن است که شاید پارک در جهت مولفه هویت و تعلق خاطر تلاش چندانی نداشته است.
- ✓ عده زیادی از افراد از پاکیزگی داخل پارک رضایت کافی دارند به این صورت که ۴۸٪ آنها خیلی کم شاهد زباله‌های رها شده در پارک بودند و ۵۲٪ هم ظروف زباله در سطح پارک را زیاد و کافی می‌دانند.

- ✓ برای انجام تعاملات اجتماعی و فعالیت‌های جمعی ۵۶٪ افراد این پارک را فضای مناسبی می‌دانند که این نشان می‌دهد پارک بانوان می‌تواند فضای خوشایندی برای خانوم‌ها باشد.
- ✓ از نظر راحتی بیشتر مراجعه‌کنندگان به پارک در آن احساس راحتی دارند و امکانات آن را مناسب می‌دانند.
- ✓ ۸۶٪ افراد از اینکه تقریباً هیچگونه فعالیتی در پارک برای سرزندگی آن خصوصاً در هنگام شب انجام نمی‌شود ناراضی‌اند و خواستار برگزاری این‌گونه فعالیت‌ها در پارک هستند.
- ✓ حدود ۴۰٪ افراد حضور در پارک بانوان در اولویت آخر (اولویت پنجم) برای آنها قرار دارد و ۲۸٪ در اولویت چهارم، ۲۰٪ اولویت سوم و ۱۲٪ اولویت دوم و هیچکس این پارک را در اولین اولویت خود برای حضور شما در اوقات فراغتی و تفریحی قرار نمی‌دهد.
- ✓ از نظر امنیتی ۴۰٪ افراد حضور خود در هنگام شب در پارک را مناسب نمی‌دانند و ۳۲٪ هم از نورپردازی‌های موجود در پارک اصلاً رضایت ندارند. ۴۶٪ استفاده خود از بوستان بانوان را در ساعات شب و تاریکی هوا کم توصیف کردند و علت آن را بیشتر وجود افراد مزاحم و نبود روشنایی کافی می‌دانند. در پارک ملت که در واقع مسیر اصلی رسیدن به پارک بانوان است متأسفانه ۴۰٪ بانوان مورد مزاحمت‌های لسانی فراوانی قرار می‌گیرند و مزاحمت‌های فیزیکی نیز به ندرت و در مواردی برای آن‌ها اتفاق افتاده است.
- ✓ در مجموع ۶۶٪ پاسخ‌دهندگان از حضور در بوستان بانوان احساس آرامش دارند درحالی‌که ۴۰٪ آنان توجه طراح و مجری این پارک نسبت به نیازهای بانوان را نامناسب ارزیابی کرده‌اند.
- ✓ از طریق این پرسش‌نامه متوجه می‌شویم که ۴۲٪ از افزایش این‌گونه پارک‌ها در سطح شهر راضی و ۳۰٪ ناراضی‌اند.

نتایج بدست آمده از مصاحبه و مشاهدات میدانی محقق

معمولاً افراد تمایل بیشتری به مصاحبه داشته و اطلاعات مفیدی از این طریق بدست می‌آید. مصاحبه‌های صورت گرفته در این پژوهش حاکی از نتایج بسیار مهمی همچون عدم امکان تشخیص راحت و سریع ورودی پارک بانوان، امنیت مناسب و مطلوب، فرسودگی برخی مبلمان شهری در فضای پارک، عدم توجه کافی به طراحی فضای سبز پارک، نبود استانداردهای لازم در وسایل ورزشی داخل پارک، نبود علائم و راهنماهای مناسب جهت مسیریابی و استفاده بهتر از فضاها، عدم نورپردازی مناسب در مسیرهای منتهی به پارک بانوان می‌باشد.

جمع بندی و نتیجه گیری

فضاهای عمومی شهر به عنوان تجلی گاه کالبدی شهر باید نیازهای اجتماعی شهروندان را برآورده ساخته و بسترهای لازم را در دسترسی و تامین خدمات مورد نیاز استفاده‌کنندگان فراهم سازد و شرایط را به گونه ای ایجاد نماید تا همه افراد از حضور و استفاده از فضا لذت ببرند؛ فضاهای عمومی از جمله متغیرهای مهمی

هستند که بر رضایت شهروندان تاثیرگذار می باشند؛ از طرفی برای دستیابی به محیط های شهری انسانی تر باید به حضور گروه های خاص اجتماعی از جمله بانوان توجه ویژه داشت تا عدالت در بهره مندی از فضاهای شهری محقق گردد. متأسفانه در برخی محیط ها، فضاهای شهری به دلیل عدم وجود برخی مولفه های خاص در انحصار مردان قرار گرفته و حضور بانوان در آنها محدود می گردد در واقع باید گفت هرچه فضاهای عمومی دربردارنده کیفیت های بیشتری مرتبط با نیازهای گروه های خاص از جمله بانوان باشند زمینه مساعدتری جهت انجام فعالیت های عمومی و اجتماعی فراهم خواهد شد؛ از این رو پژوهش حاضر با هدف تعیین مولفه ها و شاخص های موثر بر حضور بانوان در فضاهای شهری با استفاده از نظرات کاربران محیط مبتنی بوده و بدنبال آن فضاهای تک جنسیتی که بوستان بانوان پارک ملت شهر مشهد نمونه مورد نظر در این پژوهش بود؛ مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفت. همانگونه که یافته های این پژوهش نشان داد، باید گفت میزان حضور اجتماعی و فعالیت بانوان در محیط های شهری به عوامل گوناگون کالبدی و اجتماعی مرتبط با نیازهای این گروه از جامعه وابسته است. از جمله مهم ترین عوامل کالبدی موثر بر حضور اجتماعی بانوان در فضاهای شهری امنیت، آرامش و نظارت اجتماعی در محیط است که به هم وابسته بوده و در صورت تحقق یکی می توان دیگری را محقق دانست؛ از جمله دیگر عوامل کالبدی موثر بر حضورپذیری یک فضا برای بانوان بایستی به عامل نفوذپذیری و دسترسی مناسب اشاره داشت که از دیگر پیش شرط های مهم در فضاهای عمومی است همچنین معیارهای دیگری همچون راحتی محیط، زیبایی، تناسبات بصری و هویتمندی نیز موثر بر کیفیت فضاهای عمومی جهت حضور بانوان می باشند.

منابع و ماخذ

- ۱) ابادری، یوسف و صادقی، سهیلا و حمیدی، نفیسه (۱۳۸۷)، احساس ناامنی در تجربه زنانه از زندگی روزمره، پژوهش زنان، دوره ۶، شماره ۱، صص ۷۵-۱۰۳.
- ۲) استیونسون، دבורا (۱۳۸۸)، شهرها و فرهنگ شهری، ترجمه: رجب پناهی و احمد پوراحمد، تهران: مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
- ۳) اعتماد، گیتی (۱۳۹۱)، نشست سیاست فضا، گروه مطالعات زنان انجمن جامعه شناسی ایران، تهران.
- ۴) پاکزاد جهانشاه (۱۳۸۸)، مبانی نظری و فرآیند طراحی شهری، تهران، انتشارات شهیدی.
- ۵) حبیبی، میترا (۱۳۸۲)، اهمیت پیاده راه ها و نقش آنها در فضاهای شهری؛ نمونه موردی: محدوده مرکزی تهران، رساله دکتری شهرسازی، دانشگاه تهران، تهران.
- ۶) حبیبی، میترا (۱۳۹۱)، کیفیت و تنوع فعالیت ها و تسهیلات در فضاهای عمومی و تاثیر آن بر حضور زنان با تاکید بر شهر تهران، کارگروه زنان و فضاهای عمومی شهری، شهرداری تهران، تهران.

- ۷) حبیبی، میترا و علی پور شجاعی، فرشته (۱۳۹۴). بررسی تطبیقی فضاهای عمومی ویژه زنان با فضاهای عمومی شهری در میزان پاسخگویی به نیازهای بانوان (نمونه موردی پارک آب و آتش و بوستان بهشت مادران تهران)، نشریه هنر های زیبا، شماره ۱.
- ۸) خانی، فضیله (۱۳۸۵)، جنسیت و توسعه، تهران: وزارت علوم تحقیقات و فناوری، دفتر برنامه ریزی اجتماعی و مطالعات فرهنگی.
- ۹) ذوقی توتکابنی، مهرنوش (۱۳۹۰)، طراحی فضاهای معماری و شهری با تکیه بر نیازهای زنان.
- ۱۰) رفعیان، مجتبی؛ خدایی، زهرا (۱۳۸۹)، شهروندان و فضاهای عمومی شهری: نگرش تحلیلی؛ بررسی شاخص ها و معیارهای موثر بر رضایتمندی شهروندان از فضاهای عمومی شهری، انتشارات گسترش تولید علم، تهران.
- ۱۱) زنجانی زاده، هما (۱۳۸۰)، زنان و امنیت شهری، مجله دانشکده علوم و ادبیات علوم انسانی مشهد، شماره .
- ۱۲) ژالئی، نجمه و سلطانی، محمد (۱۳۹۲)، تاثیر جنسیت و احساس مکان در طراحی فضای شهری، همایش ملی معماری، شهرسازی و محیط زیست.
- ۱۳) عباس زادگان، مصطفی (۱۳۸۴)، ابعاد اجتماعی روانشناختی فضاهای شهری، مجله بین المللی علوم مهندسی دانشگاه علم و صنعت ایران، شماره ۱۶.
- ۱۴) فرخ سرشت، مروا (۱۳۹۰)، زنان و فضای شهری، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته طراحی شهری، دانشگاه هنر اصفهان.
- ۱۵) فرهادیان، نفیسه؛ نفتی، ملیکا (۱۳۹۲)، بررسی و ساماندهی فضاهای شهری در جهت افزایش حضورپذیری زنان.
- ۱۶) فکوهی، ناصر (۱۳۸۰)، تاریخ اندیشه و نظریه های انسان شناسی، نشر نی، تهران.
- ۱۷) کاشانی جو، خشایار (۱۳۸۹)، بازساخت رویکردهای نظری به فضاهای عمومی شهری، هویت شهر، شماره ۶.
- ۱۸) گلکار، کوروش (۱۳۷۹)، مولفه های سازنده کیفیت طراحی شهری، صفا، شماره ۳۲.
- ۱۹) لنگ، جان (۱۳۸۶)، طراحی شهری گونه شناسی رویه ها همراه با بیش از پنجاه مورد خاص، ترجمه سید حسین بحرینی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول، تهران.
- ۲۰) الماسی فر، نینا؛ انصاری، مجتبی (۱۳۸۹)، بررسی امنیت محیطی در پارکهای منطقه ای به عنوان بخشی از فضاهای شهری از دیدگاه زنان بر پایه رویکرد *CPTED* (نمونه موردی: پارک ساعی)، مدیریت شهری، شماره ۲۵.
- ۲۱) مطلبی، قاسم (۱۳۸۰)، روانشناسی محیط، دانشی نو در خدمت معماری و طراحی شهری، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۱۰.

- ۲۲) مویدی، محمد، (۱۳۹۵)، نقش فضاهای عمومی شهری در ارتقای سطح حضورپذیری زنان در محیط های شهری به منظور جلوگیری از ایجاد فضاهای تک جنسیتی، مقالات همایش زن، معماری و شهر.
- ۲۳) مهدیزاده، جواد، (۱۳۸۷)، در جست و جوی شهرهای انسانی تر، مجله جستارهای شهرسازی، سال هفتم، شماره ۲۵-۲۴.
- ۲۴) هاشمی، ملیحه؛ میرغلامی، مرتضی (۱۳۹۰)، بازتاب جنسیت در فضاهای شهری سنتی ایران در دوره صفویه.